

Ege Coğrafya Dergisi 29 (1), 2020, 57-71, İzmir-TÜRKİYE
Aegean Geographical Journal, 29 (1), 2020, 57-71, İzmir-TURKEY
Dergi Ana Sayfası: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd>

Araştırma Makalesi / Research Article

KENTSEL BELLEĞİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ AÇISINDAN İZMİR'DEKİ ENDÜSTRİ MİRAS ALANLARININ ÖNEMİ: ALSANCAK LİMAN ARDI BÖLGESİ ÖRNEĞİ

Importance of industrial heritage areas in İzmir in terms of sustainable urban memory : Case of hinterland of Alsancak Port

Arife KARADAĞ¹

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü
arife.karadag@ege.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6489-5569

Leman İNCEDERE

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Beşeri ve İkt. Coğ. Doktora Mezunu
lemanincedere@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-0212-6040

(Teslim: 6 Mayıs 2020; Son Düzeltme: 17 Mayıs 2020; Kabul: 19 Mayıs 2020)
(Received: May 6, 2019; Last Revised: May 17, 2020; Accepted: May 19, 2020)

Abstract

In Turkey, the interest in industrial heritage commenced with the increase in the commodity value of those old industrial sites which remained idle at the city center upon the developments that took place at the urbanization level as of the 1980s in particular. The policies on brownfields ranged by degrees from demolition to conservation, rehabilitation, and improvement and industrial heritage development projects are now becoming widespread in the country. However, the disregarding of many industrial heritage assets and the incorrect practices carried out in this process have brought about many problems as well. This problematic situation is also related to the failure to attach the necessary importance to the connections of industrial heritage with the urban memory and identity by regarding the industrial heritage as an economic source. This study aims to highlight the old industrial sites which have remained idle and which are being used through adaptive reuse at the old industrial and commercial sites particularly in Alsancak Port's hinterland region in İzmir – one of the early industrialization sites of the country – and to place emphasis on their importance in the urban pattern with a geographical approach.

Keywords: Turkey, industrial heritage, urban memory, İzmir, sustainable cities.

Öz

Türkiye’de, endüstri mirasına olan ilgi özellikle 1980’li yıllardan itibaren kentleşme düzeyinde meydana gelen gelişmelerle kent merkezinde atıl durumda kalan eski endüstri alanlarının meta değerinin artması ile başlamıştır. Terk edilmiş endüstri alanlarına yönelik politikalar, yıkımdan koruma, rehabilitasyon ve iyileştirmeye kadar kademeli olarak değişmiştir ve ülkede artık endüstriyel miras geliştirme projeleri yaygınlaşmaktadır. Ancak bu süreç içinde birçok endüstri mirasının göz ardı edilmesi ve yapılan yanlış uygulamalar birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlu durum, endüstri mirasının, ekonomik bir kaynak olarak görülüp kent belleği ve kimliği ile olan bağlantılarına gerekli önemin gösterilmemesiyle de ilişkilidir. Bu çalışmanın amacı; ülkenin ilk sanayileşme alanlarından birisi olan İzmir’de özellikle Alsancak Liman ardı bölgesindeki eski sanayi ve ticaret alanlarının yeniden işlevlendirilerek modern kent yaşamına dahil edilmesi ve bu süreçte karşılaşılan güçlüklerle dikkat çekmek ve coğrafi bir yaklaşımla (yer seçimi, konum ve fonksiyonları ve kent kimliği açısından önemi) kent dokusu içindeki önemlerini vurgulamaktır. Çalışmada yöntem olarak, endüstriyel miras temalı literatür incelenmiş, İzmir Büyükşehir Belediyesi ve İzmir Kent arşivinden tescillenmiş endüstri miras alanlarına ilişkin bilgi ve belgeler, planlar incelenmiştir. Ayrıca sözkonusu endüstri mirası özellikli alanların rehabilitasyon süreçlerinde görev alan uzman ve yöneticiler ile süreç hakkında görüşmelerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Türkiye, endüstri mirası, kentsel bellek, İzmir, sürdürülebilir kentler.

¹ Sorumlu Yazar/ Corresponding author

1. Giriş

Kent; kültürümüzün, tarihimizin, mimarimizin ve geleneklerimizin kökleri boyunca devam eden süreçler ile şekillenmiş, toplumun sürekli değişim geçirerek içinde yeniden doğduğu yerdir (Cravatte, 1977: 13). Kentlerin büyüme ve değişim-dönüşüm süreçleri geçirmesinde en etkili faktörlerden biri şüphesiz çevresindeki endüstri alanlarında yaşanan gelişmelerdir. Sözkonusu endüstri alanlarının, kuruluş- gelişme süreçleri ve mekânsal etkilerinin yanında işlevini yitirip kullanım dışı alanlara dönüşmesi halinde de gerek kent mekânının gerekse kent kimliğinin şekillenmesi açısından önemli değişimlere yol açar. Bu nedenledir ki, 19. ve 20. yüzyıl boyunca sermayenin ve üretimin merkezi haline gelen kent merkezlerinde, endüstri alanlarının işlevlerini yitirmesi ya da desantralizasyon (merkezden uzaklaşma) ile kent dışına taşınması ile kullanım dışı alanlara dönüşen büyük boş alan ve yapıların geleceği her geçen gün daha fazla tartışılmaya başlamıştır.

Dünyanın önemli sanayi ülkeleri, son dönemde özellikle de Avrupa, Amerika ve Japonya'da kentin eskimiş, kullanım dışı kalmış kısımlarını temizlemeye yönelik düzenlemeler ve planlar geliştirmiştir. Birçok tarihi kent, kent surlarının yıkılmasından, yeni meydanların açılmasına kadar uzanan birtakım yenileme süreçlerine tanıklık etmiştir (Bandarin ve Oers, 2012: 5). İkinci Dünya Savaşı'nın ardından özellikle Avrupa kentlerinde devlet tarafından bu çöküntü alanlarını temizleme ve yenileme programları başlatılmış ve yönetilmiştir. Bu programlar daha çok kent içi arazi rant değerlerinin farklılaşması ile bağlantılı olsa da, sadece bu ekonomik etken ile açıklanamaz. 1960'larda ortaya çıkıp 1970'lerde iyice belirginleşmeye başlayan süreçte, kentsel yenilenmenin işlevi aslında gelecekteki yeniden yapılanma süreçlerine zemin hazırlamak yönünde olmuştur (Smith ve Williams, 2015: 48-49). İlerleyen süreçte, kentsel yenileme ve kentsel korumaya verilen önemin artması ile endüstri mirasının korunması amacıyla TICCIH, ICOMOS ve UNESCO gibi çeşitli kuruluşlar tarafından da koruma çalışmaları başlatılmıştır. Yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda özellikle son 30 yılda endüstri mirası konusu akademik alanda da dikkat çekmeye başlamıştır (Hewison, 1987; Alfrey ve Putnam, 1992; Smith, 2001; Edensor, 2005; Bandarin ve Oers, 2012; Douet, 2013; Xie, 2015; Wicke vd. 2018). Konuya olan ilgi, post-modernizmin etkisiyle daha da artmıştır.

Endüstri kültürünün kalıntıları, tarihi, teknolojik, sosyal, mimari yada bilimsel değere sahip yerler olarak tanımlanır ve yeniden değerlendirilir. Endüstri yapıları, farklı amaçlar için farklı şekillerde tasarlanabilir. Ancak, endüstriyel manzara sürekli olarak yenilenmekte, yeniden inşa edilmekte, yorumlanmakta ve yenilenmiş bir anlam duygusu içinde kent yaşamına sunulduğundan, temelde postmodern bir hayal gücüne dayanmaktadır (Xie, 2015). Endüstri mirası aynı zamanda hafıza (kentsel bellek), topluluk ve geçmiş ile ilgili olduğunda yer kimliği ile bağlantı oluşturur (Del Pozo, ve Gonzalez, 2012: 447).

1970-1980 sonrası gelişen hümanist ve postmodernist yaklaşım, mekân algılama konusunda modernist anlayıştan oldukça uzaklaşarak, onu toplumsal amaçlar için biçimlendiren bir alan olarak görmek yerine estetik hedef ve ilkelere göre şekillendirebilecek bağımsız ve özerk bir "yer" olarak görme eğilimi oluşturmuştur. Özellikle postmodernizm dönemi ile öne çıkan "yer", "insan" ve "bellek" kavramlarının kent araştırmalarına yeni bir bakış açısı getirdiği de söylenebilir (İncedere, 2019). Gelişmiş ülkelerde kentlerin sürdürülebilirliği ve kimliği açısından endüstri mirasının korunması ve yeniden işlevlendirilerek modern kent yaşamına dahil edilmesi, son dönemde son derece önemli bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir.

Türkiye'de kentsel yenilenme ve endüstri mirası bilinci, uzun soluklu endüstriyel geleneklere sahip Batı Avrupa ülkelerinden daha sonra gelişmiştir. Şüphesiz Türkiye'de sanayileşme sürecinin ardından Avrupa'nın büyük endüstri ülkelerinin yaşadığı anlamda ve hızda bir sanayisizleşme sürecinden bahsedilemez. Türkiye'de eski sanayi alanlarının kapanması daha çok teknolojiye yaşanan gelişmeler ve özelleştirme süreci ile ilgilidir. 1980'lerden sonra gerçekleşen politik süreç, firmaların kapatılmasına, toplu işten çıkarılmalarına ve endüstriyel alanların ve binaların terk edilmesine yol açmış, yaşanan neoliberal gelişmeler, ekonomik çalkantılar ve devlet politikalarının istikrarsızlığı eski endüstri miras alanlarına gerekli önemin verilmesini de engellemiştir. Ayrıca 1990'lardan itibaren kent çeperlerinde Organize Sanayi Bölgesi ve Serbest Bölge gelişimleri yönündeki eğilimler de kent içindeki sanayinin desantralizasyonunu beraberinde getirmiş ve kent içindeki geleneksel sanayi işletmeleri kent dışına taşınmıştır. Ancak kentlerde tüm bunlar yaşanırken, eski fabrika binalarının yıkılması ve arazilerin özelleştirilmesi için serbest araziye koruma yoluna başvurulmuş, kent dokusunda ortaya çıkabilecek sorunlar ve dahası endüstriyel

miras ile ilgili olası fırsatlar öngörülemediği. Kentsel mekânında ortaya çıkan bu kriz sırasında ve özellikle Almanya, Fransa, İngiltere, Hollanda, İspanya gibi ülkelerdeki endüstriyel miras alanlarının yeniden işlevlendirilmesi ile ilgili yapılan çalışmaların kentin sosyo-ekonomik kazanımları olarak görülmüş ve böylelikle aynı alanlar bu kez endüstriyel miras alanları olarak dikkat çekmeye başlamıştır. Sonrasında hem endüstriyel tesis ya da bölge kalıntılarına hem de ortaya koyduğu sorunlara ve uygun çözüm arayışına duyulan gereksinime duyarlı bir düşünce yapısı doğmuştur.

Artan duyarlılık ve yeniden işlevlendirerek kent yaşamına katkı sağlama bilinci, Türkiye'de ancak 1990'lardan bu yana gündemde yer etmeye başlamış ve konu ile ilgili akademik çalışmalar da yine bu dönemde artış göstermiştir (Köksal, 2005, 2008, 2013, 2015; Kayın, 2001, 2013, Karadağ ve İncedere, 2017). İşte bu çalışmada, özellikle Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin önemli bir endüstri kenti olan İzmir Metropolü merkezinde, endüstri mirası değerine sahip eski sanayi alanları ve yapılarına dikkat çekilmesi ve sözkonusu alanların yeniden işlevlendirme yolu ile kentin geçmişe ait ekonomik ve sosyal belleğinin bugüne aktarılması ve modern kent yaşamına aktif olarak dâhil edilmesi süreçlerinin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

2. İzmir Kentinde Endüstri Miras Alan ve Yapılarının Tarihsel Gelişim Süreci

Türkiye'de 1990'lı yıllarda tartışılmaya başlayan "endüstri mirasının korunması" konusu, İzmir kenti için de oldukça yeni bir kavramdır. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde de vurguladığı gibi kuruluşundan bu yana ticari kimliği ile öne çıkan İzmir kenti, tarih boyunca önce ticaret ardından sanayi-ticaret ile iç içe olmuş önemli bir liman kentidir. 15. yüzyıla kadar ağırlıklı olarak ticaret ve küçük imalat sanayi ile gündeme gelen kent, özellikle 17. yüzyıldan sonra hızlı bir gelişim sürecine girmiş ve Anadolu'nun önemli bir ticaret ve sanayi merkezi haline gelmiştir. Kentin sanayileşme süreci öncelikle Osmanlı döneminde küçük işletmelerin kurulması ile başlamıştır. Nitekim 1890 tarihli Aydın Salnamesi'ne göre, İzmir'de 27 fabrika, 143 han bulunmaktadır. Kurtuluş savaşı sonrası kent ekonomisinde önemli bir yeri olan Rum ve Ermeni azınlıkların kentten ayrılması ile kentin ekonomik yaşantısında bir boşluk oluşmuşsa da bu çok uzun sürmemiştir. Rum ve Ermenilerin kentten ayrılmasından sonra yerli burjuvazi daha geniş bir hareket alanı bulmuş ve

Cumhuriyet Türkiye'sinde İzmir'in daha sağlıklı temeller üzerinde gelişimini sürdürmesinin öni açılmıştır (Martal, 1992). Yaşanan savaşların etkisiyle, 1913-1915 yıllarında İzmir'de işlevini sürdürebilen sadece 53 sanayi tesisi var iken, 1923 yılında ise bu sayı 60'a ulaşmıştır (Yetkin, 2001).

Ülkenin içinde bulunduğu savaş ortamının sona ermesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından hükümetlerin iktisadi programları içinde sanayi önemli bir yer tutmuştur. Sanayinin artan biçimde desteklenmesi için 28 Mayıs 1927 yılında "Teşvik-i Sanayi Kanunu" çıkarılmış, bu kanun ile Türkiye sanayisinin İstanbul'dan sonra en büyük merkezi olan İzmir'de de olumlu gelişmeler başlamıştır. 1927 yılına gelindiğinde, İzmir'de 10 kişinin üzerinde işçi çalıştıran fabrika sayısı 196'ya yükselmiştir. İzmir vilayeti tarafından hazırlanan 1929 istatistiklerine göre bu fabrikalardan 162'sinin kurulmasında Teşvik-i Sanayi Kanunu etkili olmuştur. 1932 yılında 20 kişi üzerinde işçi çalıştıran fabrika sayısı 181'e yükselmiştir (Serçe, 2015). Kent özellikle 1950'li yıllarda hızlı bir gelişim süreci yaşamış, 10 ve daha fazla işçi çalıştıran sanayi tesisi sayısı 5 677'e kadar ulaşmıştır. 1961 yılına gelindiğinde ise kentte bu kez artık 20 ve daha fazla işçi çalıştıran tesis sayısı 110'u bulmuştur (Tümertekin, 1961).

Sanayi tesislerinin niceliksel olarak artmasının yanı sıra bundan daha önemli diğer husus, artan bu sanayi tesislerinin kurulacağı yerin seçiminin kent gelişim alanlarının üstündeki çeşitli etkileridir. Sanayi tesislerinin yer seçimi çevresel ve sosyal parametreler açısından oldukça etkilidir. Bu nedenle kentsel gelişim açısından iyi bir planlama oldukça önemlidir. İzmir'in tarihsel gelişim sürecinde, kent ile ilgili pek çok kent planının hazırlandığı görülmüştür. Kent ile ilgili pek çok planın arasında, 18. yüzyıl başlarında Tournefort'un seyahatnamesinde yer verdiği ve daha çok bir krokiyi andıran İzmir ve çevresi haritası (1), 1841 ve 1846 yangınları öncesi kentin yerleşim yapısının anlaşılması açısından oldukça önemli olan, Graves'in 1836 yılında düzenlediği ve ölçeksiz olarak hazırladığı kent haritası (2), 1924 yılında Danger'ler ve Prost tarafından kenti bütün olarak yeniden tasarlayan ve İzmir şehri için daha sonra yapılan planlarda da taslak olarak kullanılan Danger-Prost Planı (3) oldukça önemlidir. (Karadağ, 2013, Şekil 1).

Bu noktada kent ölçeğinde eski sanayi alanlarının daha iyi anlaşılması açısından Danger-Prost Planı ve Fransız mimar Le Corbusier'in 1948 yılında hazırladığı İzmir kenti nazım planına bir

parantez açılması yararlı olacaktır. Çünkü planların kent üzerindeki etkilerini günümüzde de açıkça görmek mümkündür.

Le Corbusier Planı'nda Konak ve Alsancak'ın odak gelişim hattı olarak alınması ve sanayi alanlarının gelişim göstermesinin planlandığı alanların günümüzdeki eski sanayi alanlarıyla örtüşmesi dikkat çekicidir. Le Corbusier Planı'nın üzerinde mavi renkle gösterilen alanlar günümüzde eski sanayi alanlarının toplandığı Konak, Alsancak, Halkapınar ve Bostanlı ile eşleşmektedir (Karadağ, 2000 ve 2013).

Kentte eski sanayi alanlarının zaman içinde geçirdiği dönüşümü anlamak ve bu alanların yeniden düzenlenerek kent hayatına eklenmesi çalışmalarını sağlıklı biçimde tartışmak son derece önemlidir. Bu konudaki okumalar, İzmir'deki sanayi alanlarının ilk hangi alanlarda kurulduğu, hangi

sektörlerdeki üretim ile temsil edildiği, birbirleriyle üretim, hammadde, pazarlama ya da geri dönüşüm anlamında bir ilişkiler ağının bulunup bulunmadığının anlaşılmasına da bir katkı sunacaktır. Kentle ilgili 18. ve 19. yüzyıl plan örneklerinde görüleceği gibi, İzmir kurulduğu ilk dönemlerden beri bir liman şehri olarak önem kazanmış ve gelişmiştir. Bu dönemde şehrin ticaretinde ve küçük sanayi gelişiminde önemli yeri olan Gümrük Binası ve Kızlarağası Hanı, Un üretim tesisleri, tütün depoları, Su Fabrikası, Havagazı Fabrikası önemli bir yere sahiptir. 1950'li yıllara kadar devam eden dönemde Konak-Çankaya bölgesindeki küçük sanayi alanlarının yanı sıra daha geniş bir alana ihtiyaç duyan Turyağ (1916), Sümerbank (1946), Elektrik Fabrikası (1926), Şark Sanayi (1925) gibi işletmelerin Alsancak ve Çınarlı arasında toplanmaya başladığı görülmektedir.

1. Tournefort İzmir ve Çevresi Haritası, 1702

2. T. Graves İzmir Haritası, 1836-1837

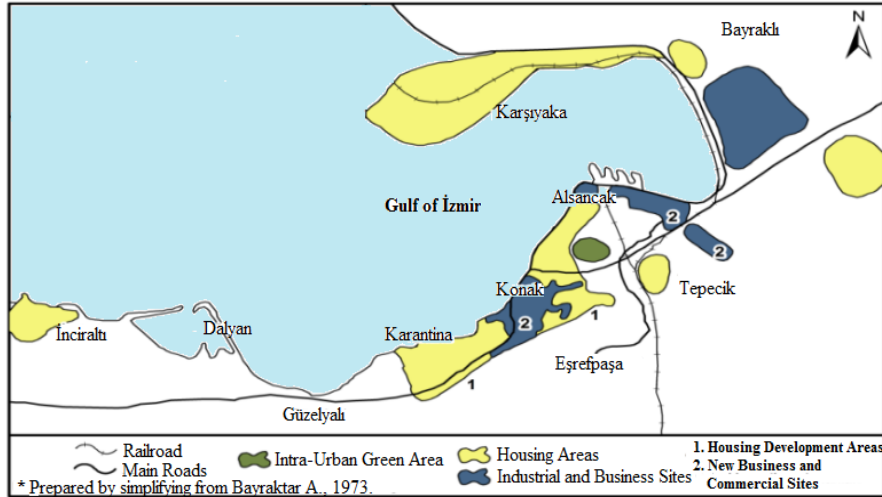
3. Danger-Prost Planı, 1924-1925

Şekil 1- Tournefort, ve T. Graves'in İzmir haritaları ve Danger-Porst Planı

Figure 1- Tournefort, T. Graves İzmir Maps and Danger-Porst Plan

Kaynak: İzmir Büyükşehir Belediyesi Ahmet Pıriştina Kent Arşivi (APIKAM), 2018

Şekil 2- Le Corbusier İzmir Kent Planı, 1948. (Kaynak: Karadağ, 201).

Figure 2- Le Corbusier İzmir City Plan, 1948.

İzmir kent merkezinde, 1950-1960 arası dönemde, endüstri kuruluşları Liman ardı bölge içinde kalan Halkapınar-Basmane ve Çınarlı-Bayraklı-Bornova arasında uzanan sahada kümelenmiştir. Şarap ve İspirto Fabrikası (1950), Piyale Makarna Fabrikası (1953), Kula Mensucat Fabrikası (1951), Un Fabrikaları ve DYO Boya Fabrikası bu dönemde kurulmuştur. Ayrıca 1953 ve 1956 yıllarında Bornova'nın Işıklar semtinde kurulan ÇİMENTAŞ ve METAŞ fabrikaları da dönemin önemli kuruluşları arasında yer almaktadır. 1960'dan sonra kurulan büyük kuruluşların ise İzmir Belediye sınırı dışını tercih ettikleri görülmektedir. Günümüzde Konak, Pasaport, Kemeraltı ve Çankaya semtleri İzmir'de küçük sanayi ve depo alanlarının kurulduğu ilk bölgeler olmaları açısından önemlidir. Bu alanların yanında özellikle 19. ve 20. yüzyıl boyunca Alsancak Liman Ardı Bölgesi, zamanla nüfusun artması ile genişlemiş, günümüzde Liman Caddesi ve Şehitler Caddesi arasında kalan alan, Konak- Çankaya-Basmane hattından farklı olarak, döneme ait daha büyük ölçekli sanayi tesislerinin konumlandığı alanlar olarak ön plana çıkmıştır. (Karadağ,2013).

İzmir kenti plan olarak belli bir dönem aynı sınırlar içinde kaldığından, geleneksel yapının yayılma bölgesi de sınırlı kalmıştır. 20. yüzyılın başına kadar yaşanan ve ondan önceki yüzyılda şekillenen kent dokusu ve endüstri bölgesi, 1922'deki büyük yangını ve sonrasındaki imar hareketleri ile birlikte zamanla büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Söz konusu tahliye ve bozulma aynı hızla günümüzde de devam etmektedir. Bu durum kentte endüstri mirasının korunması ve yeniden işlevlendirilmesi

sürecini de güçleştirmektedir (Kuban, 2009). Eski sanayi alanlarının ve sanayi tesislerinin yeniden kullanımı ve restorasyonu kapsamında, özellikle 19. ve 20. yüzyılda İzmir'de sanayinin toplandığı önemli bir alan olan Alsancak Liman Ardı bölgesi çalışmamızın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu alanlarda, yangınlara, depremlere ve neoliberalizmin yarattığı sosyo-mekânsal dönüşüme rağmen günümüze kadar ulaşabilmiş ve çağdaş İzmir kent dokusu içinde yeniden işlevlendirilerek yeni kent yaşamında kendisine farklılaşan bir yer bulmuş, eski endüstri alan ve yapıları kentin geçmişinden bugüne ışık tutmaya devam etmektedirler. Ancak kent merkezinde atıl durumda olan ve henüz herhangi bir koruma müdahalesinde bulunulmamış çok değerli endüstri mirası yapıları da bulunmaktadır.

3. Alsancak Liman Ardı Bölgesi Endüstri Mirası Alan ve Yapıları

İzmir Büyükşehir Belediye Meclisinin 2003 tarihinde 05/82 sayılı kararı ile (Çıkış, 2009: 12) hazırlanan imar planlarıyla İzmir'in gelecekteki iş merkezi ve gelişme alanı olarak gösterilen, bu konuyla da farklı bir gelişme sürecinin eşliğinde bulunan Liman Ardı Bölgesi'nde yer alan yapılar önemli bir endüstri kompleksi oluşturmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3'te de görüldüğü gibi eski endüstri alanları bölgede oldukça önemli bir yer kaplamaktadır. Bölgedeki fabrika ve depo yapılarının bir miras bütünlüğü oluşturması koruma ve yeniden işlevlendirme için yapılacak planlamalar açısından avantaj sağlayan bir özelliktir.

Alsancak liman arkasında bulunan Havagazı Fabrikası, Eski Un Fabrikası, Tekel Tütün İşletmeleri Depoları ve Alsancak Un Değirmeni, farklı kullanımlarla restore edilerek kentsel hayata dahil edilmiş yapılardır. Halkapınar Şarap ve İspirto Fabrikası Mahall Bomonti Projesi içinde yeniden restore edilme sürecindedir.

TMO Siloları (Toprak Ürünleri Ofisi)'nda endüstri mirasına dikkat çekmek amacıyla

renklendirme çalışmaları yapılmış ve bu yolla kentsel yapıya farklı bir doku kazandırılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte, Sümerbank Basma Sanayi (Sümerbank Baskılı Kumaş Sanayi), Şark Sanayi (Oriental Industry), TEKEL Sigara Fabrikası, Elektrik Fabrikası ve Eski Su Depoları farklı projelerde gündemde yer alsalar da halen atıl durumdadır.

Şekil 3- Alsancak liman ardi bölgesinde yer alan endüstri mirası alan ve yapıları

Figure 3- Industrial heritage areas and buildings in hinterlands of Alsancak Port

1. Eski Havagazı Fabrikası 2. Eski Un Fabrikası 3. Eski TEKEL Tütün Deposu 4. Halkapınar Şarap ve İspirto Fabrikası
5. TMO Alsancak Silosu 6. Alsancak Un Değirmeni 7. Eski Elektrik Fabrikası
8. İzmir Şark Sanayi 9. Sümerbank Basma Müessesesi 10. TEKEL Sigara Fabrikası

1. Eski Havagazı Fabrikası: Havagazı Fabrikası (Şekil 3), İngiliz bir şirket tarafından 1867 yılında Alsancak'ta işletmeye açılmıştır. Kurulduğunda 6 yatık fırın ve 15.000 m³ lük bir gazometreden oluşan fırına daha sonra belediye tarafından eklemeler yapılmıştır (Gedikler, 2012: 89). Tesis, günümüzde İzmir'de eski endüstri alan ve yapılarının yeniden kullanımının en güzel örneğidir.

Havagazı şebekesinin savaş zamanında zarar görmesine ve süreç içinde elektrik kullanımını önem kazanmasına rağmen tesis Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerini sürdürmüş ve 1935 yılında belediyeye devredilmiştir. Havagazı Fabrikası Endüstri Kompleksi (Foto 1, 2) çeşitli modernizasyon çalışmaları ve işlevsel değişiklikleri ile 1994 yılına kadar açık kalmış, 1998 yılında ise, İzmir 1 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından endüstri mirası kapsamında tescillenmiştir. Havagazı Fabrikası Endüstri Kompleksi, bir süre atıl durumda kaldıktan sonra, 2003 yılında kültür ve eğlence merkezi olarak önerilmiş; 2005 yılında proje, 2008 yılında ise uygulama ihalesi gerçekleştirilen

kompleks, 2009 yılı itibariyle kullanıma açılmıştır (Kayın ve Şimşek, 2009).

Havagazı Fabrikası'nın yeniden işlevlendirilmesi sürecinde yapıları çevreleyen alanlarda ana fonksiyon zonları belirlenmiştir. Bulduğu alanın mirasına saygılı bir yaklaşım içinde, alanın atıl kalmadan, yaşayan, modern bir alan olması için detaylar geliştirilmeye çalışılmıştır. Kafeteryanın çevresi su öğeleri ile zenginleştirilerek, çekim alanı haline getirilmek istenmiş ve yeme-içme zonu olarak belirlenmiştir. Mevcut satış birimine destek olacak demonte, hafif yapı sistemli yeni satış birimleri önünde kalan alan alışveriş zonu, su deposunun çevresi toplanma ve çekim alanı yaratmak için meydan, alan içinde yapısal olarak farklı olan yeni bina çevresi eğlence zonu, sergi salonlarının ve atölyenin önündeki alan da kültürel zon olarak tasarlanmıştır. Alan içinde geniş bir yer tutan sergi salonu yanındaki alan, çimle kaplanarak görsel sanatlara yönelik açık hava seyir alanı olarak kullanıma açılmıştır (Çelikoğlu vd. 2009). Havagazı Fabrikası günümüzde İzmir kentinin sosyal ve

kültürel aktivasyon mekânı olarak en yoğun kullanılan alanlarından birisi haline gelmiştir. Düzenlenen konserler, sergiler ve panellerin yanı sıra aktif olarak kullanılan restoran ve kafe bölümü kent içinde güzel bir çekim merkezi oluşturmuştur.

2. Eski Un Fabrikası: Halkapınar Mahallesi, Şehitler Caddesinde yer alan fabrikanın (Şekil 3) yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1800'lerin son çeyreğinde yapıldığı tahmin edilmektedir. Fabrika binaları her biri 4 katlı olan 2 bloktan oluşur (Foto 3, 4). Bloklardan birisi bir süreliğine TEDAŞ diğeri de DMG binası olarak kullanılmıştır. Bina ile ilgili olarak hazırlanan restorasyon projeleri aynı yıl Kültür ve Turizm Bakanlığı İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmış ve 2007-2008 yıllarında restorasyon uygulamasının ilk aşması gerçekleşmiştir. Bu kapsamda binaların dış cepheleri temizlenmiş, geç dönemde yapılmış ve özgün yapıya aykırı müdahale ve eklentilerden arındırılmıştır (Bozdemir, 2011).

Yapılan restorasyon çalışmaları ile bir süre Kent Koleji olarak kullanılan bina, 2014 yılında başlayan yeni düzenlemelerle Meslek Fabrikası adı altında Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı bir eğitim kurumuna dönüştürülmüştür. Kurumun koordinatörü ile yaptığımız görüşmede (17 Nisan 2019) edindiğimiz bilgilere göre, kurumda teknik araştırma alanında lise, üniversite öğrencilerine ve mühendislere yönelik sertifikalı kurslar verilmesi planlanmaktadır. Bina bu eğitim kapsamında yeniden düzenlenmektedir. Ancak, gerek eski gerekse yeni düzenlemeler sürecinde, uzun yıllar tarihin izlerini üzerinde barındırarak günümüze kadar gelmiş olan bu binanın sadece dış cepheleri korunmuş olup, binanın fabrika olarak kullanımıyla ilgili herhangi bir unsur koruma altına alınıp sergilenmemiştir. Bu da binanın özgün dokusuyla ilgili belek kaybına neden olmaktadır.

3. Eski TEKEL Tütün Deposu: 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Alsancak Limanı çevresinde depolama ve endüstri işlevleri gelişmeye başlamış (Foto 5) ve TEKEL idaresi tarafından Alsancak'ta komşu iki ayrı imar adasında ve ayrı parsellerde bulunan depo yapıları, o günün gereksinimlerini karşılamak üzere bir tek işlevle bütünleştirilmiştir (Şekil 3). 1940 yılında Spierer Tütün İhracat Sanayi AŞ'nin mülkiyetine geçen yapı, TEKEL idaresi tarafından 1993 yılına kadar kiralık olarak kullanılmış ve 25.08.1993 tarihinde TEKEL Genel Müdürlüğü'nün mülkiyetine geçmiştir. 1990'ların sonunda TEKEL idaresinin

özelleştirilmesi ile kent içindeki bu depolar işlevsiz hale gelmiş ve boşaltılarak atıl durumda kalmıştır. Mimarlar Odası'nın girişimleri ile 20.10.2003 yılında, İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından TEKEL eski depo yapıları, İzmir kent tarihi açısından önemi ve liman çevresinde depolama işlevlerinin gelişmesinin kentin mekân oluşumunda taşıdığı özellikleri kapsamında değerlendirilmiş, kent belleği açısından korunmasına ve tesciline karar verilmiştir. Daha sonraki dönemde depo binasının, mimarlık merkezi ve şube hizmet binası olarak işlevlendirilmesine karar verilmiştir (Foto 6). Yapısal özellikler ve statik gereklilikler kapsamında, yapının dış duvarları, içeride rölevede belirlenen mekân kurgusu ve formları korunarak bir projeler hazırlanmıştır (Topal, 2013).

Yapılan yenileme çalışmaları ile deponun iç kısmında konferans salonu, etkinlik ofisi, sergi salonu, kafeterya, kütüphane, yönetim kurulu ve denetleme birimleri tasarlandı. Eski depo binası günümüzde konferans, sergi, film gösterisi gibi çeşitli etkinliklerin düzenlendiği, kent yaşamına aktif bir şekilde adapte edilmiş başarılı bir yeniden işlevlendirme örneği olarak kent içinde yerini almış durumdadır.

4. Halkapınar Şarap ve İspirto Fabrikası: Türkiye'deki ilk alkollü içki fabrikası 1890 yılında İstanbul Bomonti'de kurulmuştur. Bunu, 1908 yılında yine Bomonti'de kurulan bira fabrikası izlemiş 1912 yılında ise bu iki fabrika 19. yüzyılda Almanlar tarafından Halkapınar'da kurulan işletme ile birleştirilerek, İzmir'de faaliyete geçmiştir (Foto 7). Bu fabrikalar 1940 yılında TEKEL idaresince satın alınmış ve daha sonraki dönemlerde işletmede şarap üretimi de yapılmaya başlanmıştır (Ertin, 1998). Alsancak-Halkapınar istasyonu yakınlarında yer alan (Şekil 3) Halkapınar Şarap ve İspirto Fabrikası bünyesinde atölyeler, depolar kurulmuş fabrika 1952 yılında devlet tarafından satın alınmıştır (Gedikler, 2012: 224).

Günümüzde ise, üretimi durdurulduktan sonra uzun süre atıl durumda kalan eski şarap fabrikasının, Türkerler İnşaat tarafından gerçekleştirilen Mahall Bomonti Projesi kapsamında müze olarak tasarlanması planlanmaktadır. 2017 yılında Proje inşaatına başlayan Türker İnşaat yetkilileri ile yaptığımız görüşmede, 41 bin 520 metrekarelik arsaya sahip olan Mahall Bomonti Projesi kapsamında 9 tanesi tarihi olmak üzere 12 bloktan oluşacak olan bir alan tasarlanacağı ve eski şarap fabrikasının da müze olarak korunup yaşam alanına

dâhil edileceği öğrenilmiştir (Foto 8). Kent dokusu içinde uzun yıllar yer almış olan binanın gerekli prosedürlere uyularak restorasyon çalışmaları yapılır ve fabrika, sadece dış duvarları korunmuş bir bina yerine gerçek bir müzeye dönüştürülebilir ise eski endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilerek kent kimliği içinde kullanımları açısından güzel bir örnek teşkil edecektir.

5. TMO Alsancak Siloları: 19. yüzyılın ikinci yarısında tarımsal ticaret ve endüstrileşme alanında meydana gelen gelişmelerin sonucunda, dünyada tahıl ambarı niteliğindeki önemli kent ve limanlarda betonarme silo tesisleri inşa edilmeye başlamıştır. Modern mimarinin biçim ve kütlelerini taşıyan formları ve gelişmiş bir tür makine olan içyapıları sebebiyle bu yapılar mimarlık ve endüstri mirası niteliğindedir. Fakat günümüzde bu yapıların bir kısmı çeşitli sebeplerle işlevlerini kaybederek terk edilmekte, kimi zaman da yıkılarak yok edilmektedir. Diğer taraftan gelişmiş ülkelerde özgün işlevini kaybettikten sonra başarılı müdahalelerle yeniden işlevlendirilen silo örnekleri, bu yapıların işlev değişikliği ile varlığını koruyabileceğini göstermektedir (Taddonio vd. 2016: 76).

Yurt dışındaki örneklerin yanı sıra Eskişehir'deki TMO silosu bu yapıların yeniden işlevlendirilmesine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Eskişehir silosu, 2007 tarihinde restorasyonu tamamlanarak otel olarak kullanılmaya başlanmıştır. İzmir Alsancak Bölgesi'nde konumlanan (Şekil 3) Toprak Mahsulleri Ofisi'ne ait silo yapısı 1958 yılında inşa edilmiştir (Foto 9, 10). Tarihsel süreç içinde kentte gelişen demiryolu ağı, liman hinterlandı ve diğer endüstri alanlarının kesişiminde bulunan bu yapı, kentin tarımsal zenginliğini simgeleyen bir özelliğe sahiptir. Kent kimliğinin önemli bir bileşeni olan bu yapının, modern mimarlık mirası olarak korunarak gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir. Bu doğruluda binanın Eskişehir örneğinde olduğu gibi otel olarak düzenlenmesi gündemdedir.

6. Alsancak Un Değirmeni: Darağacı Bölgesi olarak tanımlanan Alsancak stadyumu ve çevresindeki alanda 1913-1915 tarihinde yapılan İzmir endüstri sayımlarında tespit edilen altı adet un değirmeninden biri olduğu belirlenen yapı, 2001 yılında yapılan restorasyon çalışmaları ile Yaşar Üniversitesi (Alsancak Kampüsü) olarak kullanılmaya başlanmıştır (Şekil 3). Liman arkasında kalan ve eski sanayi yapılarından birisi olan kampüs binası, 1895 yılında inşa edilen un değirmeninin yeniden işlevlendirilmesi ile kurulmuştur. Yapı,

1941'de geniş çaplı bir onarım geçirmiş, ahşap olan iç taşıyıcılar, kullanım gereği bu tarihte betonarmeye çevrilerek yenilenmiş ve modernleştirilmiştir. Yapısal anlamda büyük değişikliklere uğramış olan binanın cephelerinde ise özgünlük korumuştur (Özsoy, 2011). Tarihi değere sahip ve kent içinde sıkışık kalmış bir sanayi yapısının temel yapısının korunarak yeni bir işlev ile yeniden kent yaşamına dâhil edilmesi açısından İzmir'de önemi bir öncü olmuştur.

Bina, 1996 yılında eğitim ve kültür merkezi olarak kullanılması için Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı'nın devredilmiştir. 2001 yılında İzmir Yaşar Üniversitesi olarak kullanılmaya başlanan bu eski değirmen, günümüzde Yaşar Kültür ve Eğitim Vakfı tarafından Selçuk Yaşar Müzesine dönüştürülmek amacıyla yeniden restore edilmektedir (Foto 11, 12).

7. Eski Elektrik Fabrikası: İzmir'in elektrik ihtiyacına cevap vermek amacıyla fabrikanın, 1925 yılında belediye ve Belçikalı Traction-Electricite şirketi işbirliği ile Alsancak'ta kurulmasına karar verilmiştir. 1926 yılında Havagazı Fabrikası'nın yakınlarındaki Muhasebe-i Hususiye'ye ait arsa elektrik fabrikasının kurulması için kamulaştırılmıştır. Elektrik fabrikası, 1928 yılında hizmete sunulmuş, 1943 tarihinde ise şirketin tüm imtiyaz hakları kaldırılarak hükümete devredilmiştir (Kurt, 2012: 160-161). Fabrika, 1971 yılında, Türkiye Elektrik Kurumu'na devredildikten sonra ekonomik ömrünü doldurduğu gerekçesi ile 1989'da üretim dışı bırakılmıştır. İzmir Elektrik Santrali ve peyzajı, İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 1998 tarihli kararı ile 2. Grup Korunması Gerekli Kültür Varlığı olarak tescillenmiştir (Köktürk ve diğ., 2015). Fabrika'nın üretiminin durdurulması ile endüstri tarihi açısından oldukça önemli olan fabrika donanım ve cihazları, hurdaya ayrılarak korunmamış ve yok olmaya terk edilmiştir (Foto 13, 14).

Tarihi Elektrik Fabrikası (Şekil 3), kuzeyde İzmir Limanı, batıda Alsancak Garı ve demiryolu hattı, doğuda çevreyolu ile sınırlanan Alsancak Liman Arkası Bölgesinde, Havagazı Fabrikası, Sümerbank gibi tarihi endüstri yapıları, konut alanları ve depoları arasında yer alması nedeniyle hem konumu hem de binanın mimarisi açısından İzmir'in en güzel endüstri mirası yapılarından birisidir. Fabrika, döneminin teknolojisini sergileyen önemli yapıym biçimine ve kent belleğindeki önemli yerine rağmen, herhangi bir onarım ve yenileme müdahalesi yapılmadığı için yok olmaktadır.

Günümüzde fabrikanın etrafı tel örgülerle çevrilidir, çatısı ve iç alanlarında hasarlar olmasına rağmen dikkörtgen dört binandan oluşan yapı yeniden işlevlendirme için oldukça uygundur. Özellikle son yıllarda fabrikanın korunması için sivil örgüt çalışanları ve siyasi aktörler tarafından çeşitli eylemler yapılmış, 4 Nisan 2018 tarihinde Mimarlar Odası İzmir Şubesi ve İzmir'e Sahip Çık Platformu işbirliğiyle "İzmir Elektrik Fabrikası'na Sahip Çıkıyor" paneli gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda gün geçtikçe daha fazla deformasyona uğrayan ana santral binasının ve yine alanda yer alan depo, tamir atölyeleri ve personel binasının bir an önce projelendirilerek gerekli bakım ve onarımının yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

8. İzmir Şark Sanayi: Şark Sanayi, Cumhuriyetten önce 1893 yılında Belçika'nın bir şehri olan Brüksel'de "Industrielle du Levant Societe Anonyme" adı ile kurulmuş olan bir Belçika şirkettir. Şirket Türkiye'de çalışmakta iken 1924 yılında yabancı anonim şirketler hakkında çıkarılan kanun gereğince çalışmasına son verilmiştir.

Bu şirketin yerini almak ve aynı personel tarafından yürütülmek üzere 1925 senesinde "Şark Sanayii Kumpanyası T.A.Ş." adı ile yeni bir yönetime devredilmiş ve uzun yıllar hem İzmir hem de ülke ekonomisinde önemli bir yer edinmiştir (Foto 15). İzmir Şark Sanayi tesisi 1976 yılında iflas ederek kapanmasına kadar İzmir'in büyük tekstil fabrikalarından biri olarak iplik, dokuma ve baskılı bez üretimini sürdürmüştür (Sipahioğlu, 2012: 95).

Alsancak Umurbey Mahallesi'nde Şehitler Caddesi ile İşçiler Caddesi'nin kesiştiği noktadaki 43 bin metrekarelik arazisi içinde yer alan İzmir Şark Sanayi arazisi (Şekil 3, Foto 16), uzun yıllar bölgenin ilk büyük sanayi fabrikalarından biri olma özelliğini korumuştur. Ege bölgesinin en eski endüstri kuruluşlarından biri olan bu şirket özellikle 1950'li yıllarda Türkiye'nin ekonomisine büyük katkılarda bulunmuştur. Şirket 1976 yılında iflas ederek kapatılmıştır. Günümüzde İzmir Şark Sanayi Kumpanya Fabrikası arazisinin mülkiyeti Kuru ve Paralı ailelerine ait bulunmaktadır. Kuru Grubu tarafından arazide gelecekte imar planına uygun projelerin uygulanacağı açıklanmıştı. Fabrika arazisinde 2016 yılında yangın çıkmış, arazi içindeki tescilli tarihi binalar yangından zarar görmemiştir.

9. Sümerbank Basma Sanayi Müessesesi: Şehitler Caddesi üzerinde konumlanan işletme (Şekil 3) yaklaşık 160.000 m² büyüklüğünde bir araziye yayılmıştır. Kuruluşu 1942-43 yıllarına dayanan

işletmenin günümüze ulaşan yapılarının temelleri 1949 yılında atılmıştır (İzmir Kent Ansiklopedisi, 2013: 89). 1953'te iplik ve dokuma 1955'te ise basma fabrikalarının açılışı yapıldıktan sonra "Sümerbank İzmir Basma Sanayi Müessesesi" ismiyle İzmir Sümerbank Yerleşkesi uzun yıllar İzmir'e, Ege Bölgesi'ne ve Türkiye'ye hizmet vermiştir (Foto 17).

Yerleşkede üretim, sosyalleşme, ikamet, eğitim, rekreasyon fonksiyonlarını sağlayan iplik, dokuma, basma fabrikaları, konfeksiyon birimi, kuvvet santrali, atölyeler, ambarlar, sosyal merkez, memur lojmanları, kreş, spor alanları ve parklar yer almaktadır. 1980 yıllarında birçok diğer Sümerbank yerleşkesi gibi özelleştirme kapsamına alınan ancak 2000'li yılların başına kadar üretimini sürdüren İzmir Sümerbank'ın yargı sürecinin ardından üretim bölümü eğitim amaçlı kullanılmak üzere İl Özel İdaresi'ne, batı bölümü ise Sivil Savunmaya devredilmiştir (Aritan ve Sayar, 2009: 21-22). İzmir Basma Sanayii Müessesesi binaları ve fabrikada yer alan üretim araçlarının pek çoğu, 1987 yılından itibaren başlayan özelleştirme sürecinden sonra tahrip olmuştur.

Üretim ve üretim destek binaları, lojmanlar, sosyal tesislerden oluşan çok geniş bir alana yayılmış olan Sümerbank yerleşkesinde özelleştirme süreci sonrası önemli bir yıkım başlamıştır. Binaların bir bölümü yıkılarak araziye, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Endüstri Meslek Liseleri kurulmuştur. Ayrıca atıl durumda olan bazı binalar otopark alanı olarak kullanılmaktadır (Foto 18). Fabrika arazisinde düzensizlik ve bakımsızlık hakim durumdadır Alanda bulunan ve endüstri mirası açısından önemli bir yeri olan iplik ve dokuma fabrikalarının yıkılmış olması fabrikada yapılacak kültür ve sergi çalışmaları için önemli bir kayıp olmuştur. Cumhuriyet sonrası ülkenin kalkınmasında çok önemli bir yeri olan Sümerbank tesislerinin güzel bir örneği olan İzmir Sümerbank Basma Sanayi Müessesesi arazisi ve binaları özelleştirmenin yarattığı olumsuz durumlara son verilmesi amacıyla kamulaştırılarak İzmir Büyükşehir Belediyesine devredilmeli ve sahip olduğu değere uygun bir proje ile yeniden işlevlendirilmelidir.

10. TEKEL Sigara Fabrikası: 1884 yılında İzmir'de kurulan Tütün Fabrikası (Şekil 3, Foto 19) kısa sürede bölgenin en büyük sanayi kuruluşlarından biri haline gelmiştir. İzmir Sigara Fabrikası Reji'den devlete devredildiğinde üretimini durdurmuş, TEKEL idaresine geçtikten sonra yeniden üretime başlanmıştır. 1975 yılında 2 bin işçi çalıştıran ve İzmir sanayisi açısından önemli bir miras alanı olan

İzmir Sigara Fabrikasının üretim alanları korunamamıştır. Fabrikanın ön cephesinde hiçbir değişiklik yapılmamış, ancak binanın arka tarafına bazı binalar eklenmiştir. Değerli bir arazi üzerinde yer alan fabrika günümüzde hala atıl bir durumda bulunmaktadır (Foto 20). Bina, tarihe tanklık eden yapısı nedeniyle canlı bir müze olarak nitelendirilmektedir (Serçe, 2014).

Eski Tekel Fabrikası, konumu itibarıyla önemli bir noktada bulunmaktadır. Alsancak Tren Garı'na 100 Metre mesafede, Alsancak Limanı'na birkaç yüz metre uzaklıkta, Havagazı Fabrikası'na oldukça yakın olan fabrikanın çevresinde Devlet Demiryolları Müzesi, Mask Müzesi, Yaşar Resim Müzesi ve Sanat Galerisi gibi tarihi, kültürel ve turistik açıdan önemli alanlar bulunmaktadır (Şekil 3). Endüstri mirası açısından oldukça değerli olan ve merkezi bir konumda yer alan fabrikanın, 2002 yılında özelleştirme ile kapatılmasından sonra 2006 yılında bakanlığa devredilmesine karar verilmiştir. 2013 yılında ise Nevvar-Salih İşgören Vakfı tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan 25 yıllığına alınarak kültür ve sanat amaçlı eğitim ve öğretim tesisine dönüştürülmesi ile ilgili proje çalışmaları başlatılmıştır.

Sonuç

Endüstriyel miras alanında çoğunlukla mimarların, mühendislerin ve daha az da olsa, tarihçilerin ve arkeologların yayınladığı araştırmalar, binaların restorasyonuna, nesnelere incelenmesine ve tarihlerin detaylandırılmasına, teknik meselelere vurgu yaparak odaklanılmasına neden olmuştur. Sosyal bilimler alanında, bilhassa antropoloji ve sosyoloji ve coğrafyada konuyla bire bir ilişkili araştırma alanlarına rağmen çok sınırlı düzeyde çalışma yapılmıştır. Bu nedenle, yer kimliği, yerel halkın katılımı, endüstri mirası alan ve yapılarıyla kurulan bellek ilişkisi ile ilgili hususların anlaşılması güçleşmektedir. Türkiye'de henüz son yirmi yıldır dikkat çekmeye başlayan endüstri mirası, genellikle sadece ekonomik bir kaynak olarak görülmekte ve toplumsal ve kültürel değeri göz ardı edilmektedir. Önemli bir ticaret ve sanayi şehri olan İzmir için de durum aynıdır. İzmir kent dokusu içinde endüstri miras alanlarının tespiti ve korunması ile ilgili çalışmalar bile bu denli sınırlı iken, İzmir halkının endüstriyel mirasın geliştirilmesine verdiği önemi ve farkındalığını değerlendirmek oldukça güç görünmektedir. Bu nedenle, belirli bağlamlarda vaka-çalışma analizleri yapmak ve böylece konuya ışık tutmak için çok fazla araştırmaya ihtiyaç

duyulmaktadır. Bu gereklilikten yola çıkılarak hazırlanan çalışmada, İzmir'de endüstri mirasının korunması ve planlanması aşamasında önemli sorunların var olduğu tespit edilmiştir. Kentte, restorasyon yapılar aktif olarak kullanılan yapı sayısı çok azdır ve bu yapılar genellikle sadece binanın ana hattı korunarak yeniden işlevlendirilmiştir. Binaların geçmişteki kullanımları ile ilgili bilgilendirme ve eski kullanımlarını yanıtırsan miras unsurlarına yer verilmemiştir. Kentte en aktif kullanılan ve en güzel endüstri mirası örneği olarak görülen Havagazı Fabrikası'nda dahi bu noktalarda önemli eksiklikler mevcuttur.

Bir yerin benzersizliğini korumak ve sürdürmek için, hafızasının korunması gereklidir. İzmir kent içinde önemli bir bellek unsuru olan endüstri mirası alan ve yapılarının özellikle Alsancak Liman Arkası Bölgesi'nde yoğunlaştığını görüyoruz. Bu alandaki manzaraların paha biçilmez tarihi ve kültürel miras değeri göz önüne alındığında, uygulanacak doğru politikalar ile bir endüstri kültür merkezinin oluşturulmasının mümkün olduğu açıktır. Ancak bu alanda yapılan çalışmaların hepsinde çok hassas davranılmasının gerekliliği unutulmamalıdır. Bölgede, endüstri miras yapıları ve toplum için karşılıklı faydalar sağlanan sürdürülebilir bir kentsel korumanın planlanması önemlidir. Bu nedenle, endüstriyel ıslah önerileri, bütün kentsel politika alanlarını içeren geniş bir bütüncül yaklaşımı gerektiren ve mirasın sosyal ilerlemeyle ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma ile uzlaşmasını teşvik eden bir genel kentsel projenin parçası olmalıdır.

İzmir'in yeni kent merkezini düzenlemek amacıyla 2003 tarihinde yayınlanan Nazım İmar Planı ile özellikle Salhane ve Turan bölgesinde kalan alanın ticaret ve turizm merkezi olarak tasarlanması, İzmir'in kentsel gelişimi açısından oldukça anlamlıdır. Ancak bölgede atıl durumda kalan endüstri alan ve yapılarının tamamen yıkılarak kent belleğinden siliniyor olması, telafisi mümkün olmayan önemli bir sosyo-ekonomik ve kültürel bir kayıptır.

Kentsel koruma ve kentsel sürdürülebilirlik açısından, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından 2002 yılında kurulan "*Tarihi Çevre ve Kültür Varlıkları Müdürlüğü*"nün kentin eski dokusunun korunmasına ve yaşatılmasına yönelik çalışmaları son derece memnuniyet vericidir. Ancak, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin kentsel koruma alanında yaptığı bu çalışmalara kentsel koruma açısından önemli bir unsur olan endüstri alan ve yapıların da

aratan biçimde eklenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Alsancak liman arkasında yer alan ve kent dokusunda önemli bir yere sahip olduğu düşünülen 4 tanesi atıl, bir tanesi proje aşamasında olmak üzere 10 tane endüstri alan ve yapısı ele alınabilmiştir. İzmir kentinde yer alan endüstri mirası ile ilgili daha kapsamlı bir çalışma yapılması ve bu alanların tespit edildikten sonra haritalanması önemli bir gerekliliktir. Söz konusu dağılım haritalarının

hazırlanmasının ardından özellikle Avrupa'da şehir, ülke ve kıta ölçeğinde güzel örnekleri bulunan endüstri miras rotalarının çizilmesi, gerek ülkemiz gerekse özellikle çalışma alanımız olan İzmir'in endüstri miras turizmi açısından bir çekim merkezi olarak tasarlanmasında önemli bir adım olacaktır. İzmir'deki diğer endüstri alanları ve endüstriyel miras rotalarına ilişkin tarafımızdan gerçekleştirilmekte olan çalışmamız devam etmektedir.

REFERANSLAR

- Alfrey, J. ve Putnam, T. 1992. *The Industrial Heritage: Managing Resources and Uses*. Routledge. London.
- Arıtan, Ö. ve Sayar, Y. 2009. İzmir Sümerbank Basma Sanayi Yerleşkesi ve Dönüşüm Süreçleri. *Ege Mimarlık*, Sayı: 70, 20-25.
- Bandarin, F. ve Oers, R, O. 2012. *The Historic Urban Landscape Managing heritage in an urban century*. A John Wiley-Sons Publication, NewYork.
- Bozdemir, M. 2011. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Endüstriyel Mirasımız*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Cravatte, H., 1977. *Introduction*. In: *Historic Town Centres in the Development of Present Day Towns*. Council of Europe, Strasbourg.
- Çelikoğlu, I., Baylan, S., Dikmen, E., Kandilci, Köran E., 2009. Eski Havagazı Fabrikası, *Ege Mimarlık Dergisi*, Sayı: 70, 32-35.
- Çıkış, Ş. 2009. Endüstriyel Bir Miras Alanında Dönüşüm: İzmir Liman Arkası Bölgesi. *Ege Mimarlık*. 3/70: 10-13.
- Del Pozo, B ve Gonzalez, P. A. 2012. Industrial Heritage And Place Identity In Spain: From Monuments To Landscapes. *The Geographical Review*. Vol. 102 (4), p.446-464.
- Douet, J. 2013. *Industrial Heritage Re-tooled: The Ticcih Guide To Industrial Heritage Conservation*. Taylor and Francis Publishing.
- Edensor, T. 2005. *Industrial Ruins: Aesthetics, Materiality and Memory*. Oxford: Berg.
- Er, F. D, 2011. *Sümerbank İzmir Halkapınar Basma Sanayi Müessesesi'ne Ait Desen Albümlerinin incelenmesi, Arşivlenmesi ve Korunması*. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlilik Tezi. İzmir.
- Ertin, G. 1998. Tarım Hayvancılık, Ormancılık, Madenler ve Enerji Kaynakları, Türkiye'de Sanayi, Ulaşım, Türkiye'de Turizm, Ticaret. *Türkiye Coğrafyası*, Serter N, Ed., Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Gedikler, H., G. 2012. *1950'li Yıllarda İzmir*. Şenocak Yayınları. İzmir.
- Hewison, R. (1987). *The Heritage Industry*. Methuen Publishing. London.
- İncedere, L. 2019. *Eşitsiz Gelişme ve Mekânsal Ayrışma Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz: İzmir (Karşıyaka) Örneği*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Karadağ, A. 2000. *Kentsel Gelişim Süreci, Çevresel Etkileri ve Sorunları ile İzmir*. Titizler Basımevi. İzmir.
- Karadağ, A. 2013. *İzmir Kent Ansiklopedisi*, Coğrafya (Cilt 2). Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi Yayını. İzmir.
- Karadağ, A. ve İncedere, L. 2017. Türkiye'de Endüstri Mirasının Korunması (Ed. Ferhat Aslan). *Türkiye Coğrafya Araştırmaları*, s. 13-42 Pegem Akademi. Ankara.
- Kayın, E. 2001. İzmir'de Tarihi Mekânlar ve Kentliler Arasında Yeniden Kurgulanan İlişkiler. *İzmir Kent Kültürü Dergisi*. Sayı: 3, ss: 66-71.
- Kayın, E. 2013. Endüstri Mirasına Yönelik Koruma Müdahalelerini Değerlendirme Ölçütleri ve Terkos Pompa İstasyonu. *Mimarlık Dergisi*, 370.

- Kayın, E. ve Şimşek, E. 2009. İzmir Havagazı Fabrikası Endüstri Kompleksi Üzerine Yeniden Düşünmek, *Ege Mimarlık Dergisi*. Sayı: 70, 14-19.
- Köksal, G. 2005. *İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü (Doktora Tezi). İstanbul.
- Köksal, G. 2008. Industrial Heritage in İstanbul, *TICCIH Bulletin*, sayı: 41, s. 6-7, İspanya (http://www.ticcih.org/docs/1225208975_b41.pdf).
- Köksal, G. 2013, Kentsel Koruma ve Yenileme Bağlamında Sanayi Mirası: Bir Kamu Projesi Olarak Seka Fabrikası Örneği, *Prof. Dr. Nur Akın'a Armağan Mimari ve Kentsel Koruma*, YEM Yayın, s. 399-412, İstanbul.
- Köksal, G., 2015. Kazıklı Kervansarayı Duvar Restorasyonu ve İç Ek Yapısı, *VİTRA Kültür Yapıları*, VİTRA Yayını, İstanbul, s. 102-107.
- Köktürk, G., Akkurt B., H., Tokuç, A., 2015. Yenilenebilir Enerji Alanında Sosyal Bilincin Arttırılması; İSEM: İzmir Yenilenebilir Enerji Müzesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*. Sayı: 51, 191-200.
- Kuban, D. 2009. *Türkiye'de Kentsel Koruma: Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul.
- Kurt, S. 2012. *İzmir'de Kamusal Hizmetler (1805-1950)*. İzmir Büyükşehir Kent Kitaplığı, İzmir
- Martal, A. 1992. *Üç İzmir*, İ.B.B Ahmet Piriştina Kent Arşivi Müzesi. İzmir.
- Özsoy, M. 2011. Fabrikadan Üniversiteye. *Ege Mimarlık Dergisi*. Sayı: 79, 26-31.
- Serçe, E., 2014. İzmir Tekel Sigara Fabrikası, *Atatürk Organize Sanayi Bölgesi Dergisi*, Sayı 110.
- Serçe, E., 2015. Devlet, Sanayileşme ve İzmir. *İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi Dergisi*. Sayı: 113.
- Sipahioğlu, O. 2012. İzmir Şark Sanayi Kumpanyası Tekstil Fabrikası'nın 1924 Yılında Karadeniz Bölgesi'nde Yaptırdığı "Pamuk İpliği Pazarı" Araştırma Raporu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* Cilt: 1 Sayı: 2
- Smith, N. 2001. *Heritage of Industry: Discovering New Zealand's Industrial History*. Raupo Publishing.
- Smith, N. ve Williams, P. 2015. Kentin Mutenalaştırılması. (Çev. Melike Uzun). Yordam Kitap. İstanbul.
- Taddonio, S., Karabağ Akdeniz, E., Üstünes, Y., 2016. İzmir Alsancak Bölgesinde Toprak Mahsulleri Ofisi Silo Yapısı İçin Bir İşlevsel Dönüşüm Önerisi. *Mimarlık Dergisi*, Sayı: 46, 73-76.
- Topal, H., 2013. İzmir Mimarlık Merkezi. *Ege Mimarlık*. Sayı: 86, 5-17.
- Tümertekin, E., 1961. İzmir'de Sanayi Faaliyetlerinin Bünyesi ve Dağılışı, *Türk Coğrafya Dergisi*. Sayı: 21, 45-62.
- Wicke, C., Berger, S., Golombek, J. 2018. *Industrial Heritage and Regional Identities*. Routledge. London.
- Xie, P., F., 2015. *Industrial Heritage Tourism*. Channel View Publications.
- Yetkin, S. 2001. İzmir İktisadının Tarihsel Dönüşümleri. Kent Kitaplığı Dizini: 24, 21. *Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyum Kitabı*. İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını. İzmir.

İnternet Kaynakları

- İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2018, <http://www.izmirmag.net/> Erişim tarihi; 02.04.2018.
- Serçe E. , Özbaş M., 2018, <http://www.izmirdergisi.com/tr/> Erişim tarihi; 10.01.2018

Fotoğraflar / Photos

Foto 1- Havagazı Fabrikası, (1940).
Kaynak: Erhan Uludağ Arşivi

Foto 2- Tarihi Havagazı Fabrikası, (2018).
Fotoğraf: L. İncedere

Foto 3- Eski Un Fabrikası, (1950).
Kaynak: <http://www.izmirmag.net/>

Foto 4- İzmir B.Ş.B. Meslek Fabrikası Binası, (2018).
Fotoğraf: A. Karadağ

Foto 5- Eski Tekel Tütün Deposu
Kaynak: <http://www.izmirdergisi.com/tr/>

Foto 6- Mimarlık Merkezi Binası, (2019).
Fotoğraf: A. Karadağ

Foto 7- Mahall Bomonti Projesi öncesi Halkapınar Şarap ve İspirto Fabrikası (2017). Fotoğraf: L. İncedere

Foto 8- Mahall Bomonti Projesinin inşaat sürecinden bir görüntü (2018). Fotoğraf: L. İncedere

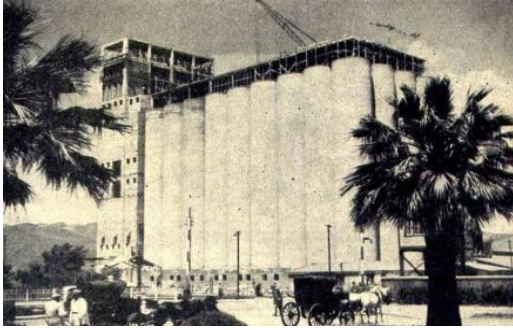

Foto 9- TMO Alsancak Siloları, (1960).
Kaynak: APİKAM

Foto 10- TMO Alsancak Siloları, (2018).
Fotoğraf: A. Karadağ

Foto 11- Eski un değirmeninin Yaşar Üniversitesi Alsancak Kampüsü olarak kullanımı, (2017). Fotoğraf: L. İncedere

Foto 12- Eski un değirmeninin Selçuk Yaşar Müzesi restorasyonu, (2018). Fotoğraf: L. İncedere

Foto 13- İzmir Elektrik Fabrikası, (1950'li Yıllar).
Kaynak: APİKAM, 2018

Foto 14- Eski Elektrik Fabrikası, (2018).
Fotoğraf: L. İncedere .

Foto 15- İzmir Şark Sanayi Müessesesi, (1960).
Kaynak: APİKAM, 2018.

Foto 16- İzmir Şark Sanayi, (2018).
Fotoğraf: L. İncedere

Foto 17- İzmir Sümerbank Basma Sanayi Müessesesi,
(1950). Kaynak: Er, 2011.

Foto 18- Eski Sümerbank Basma Sanayi, (2018).
Fotoğraf: A. Karadağ

Foto 19- İzmir Tekel Tütün Fabrikası, (1950'li yıllar).
Kaynak: Yaşar Üruk Arşivi, (2017).

Foto 20- İzmir eski Tekel Tütün fabrikasının bugünkü görünümü, (2018). Fotoğraf: A. Karadağ